

A PERFORÁLÓDÁSRA ADOTT REAKCIÓK ÉS STRATÉGIÁK A BARANYAI-HEGYHÁTON

MÁTÉ ÉVA¹

REACTIONS AND STRATEGIES ON PERFORATION IN THE BARANYAI-HEGYHÁT AREA

Differentiation processes of rural areas affect the everyday dynamics of rural settlement networks. According to the concept of rural restructuring the differing spatial practice of the local societies define the spatial differentiation lead by the spatial centralisation of workplaces, institutions, and amenities in local microcenters. A part of the rural settlement network suffers from the foremostly negative effect of the differentiation which means the isolation of local village dwellers. This also means the erosion of settlement networks creates an incoherent spatial structure, thus the local inhabitant's spatial practice is limited to the inhabited villages. The process in which the rural settlement networks lose their coherence could be understood as the perforation of the settlement structure.

The processes of perforation in the Baranyai-Hegyhat area affect some of the local villages, the distracted kind of the local settlement networks challenges to solve everyday issues for the local inhabitants. Visiting the doctors, bringing children to the kindergarten, the everyday shopping tasks or simply achieve the workplaces creates unusual, constrained solutions either from the inhabitants, or from the local municipalities. In this paper we focus on the reactions and activities which the villages in the Baranyai-Hegyhat give on this very situation. The formal collaborations between the villages make efforts with new methodology and strategies in order to solve locally emerging issues and challenges. Our aim is to research these collaborations and evaluate their reactions on the processes of a perforated settlement network. During the research we made interviews with local stakeholders, mayors, administrative leaders or representatives of the social institutions.

BEVEZETÉS

Magyarország vidéki térségeinek újrastrukturálódási folyamatai a 20. század második felében vették kezdetüket a paraszti társadalom és a feudális birtokstruktúrák felszámolásával, ami egybeesett az államszocializmus új térideológiájával is (KAPOSÍ 2017; T. KOVÁCS 2001). A szocialista iparosítással párhuzamosan megindult a magyarországi urbanizáció második hulláma, melynek hatására a rurális terekben élő népesség jelentős része költözött a városi terekbe jobban fizető, új munkahelyek reményében (BELUSZKY - SIKOS 1982;

¹ AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM ÚNKP-19-3-I KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI

Z. KOVÁCS 2010). A népesség migrációs volumenét tovább erősítette a mezőgazdaság átformálása a termelészövetkezetek hálózatának kiépítésével, valamint a mezőgazdaság korszerűsítésével, gépesítésével (T. KOVÁCS 2010). A gazdaság struktúraváltásának hatása vidéken tehát a népesedési folyamatok negatív fordulatát jelentette, ami ugyanakkor a rurális településhálózat belső rendszerét is változásra készítette. Ez elsősorban a lokális falusi központok kialakulását, valamint a szolgáltatások, munkahelyek és intézmények centralizálódását jelentette (CSATÁRI 2004). Habár az államszocializmus éveiben sokat fejlődtek a vidéki települések, elsősorban a fizikai infrastruktúra (áram, vezetékes víz, köves, illetve aszfalttal burkolt bekötőutak stb.) területén, a rurális terek belső dinamikája főként a munkahelyek térbeli átrendeződése miatt jelentős mértékben átalakult. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak számszerű csökkenésével, valamint a településhálózat alsófokú központjainak kialakulásával elindult a munkaerő napi ingázása a lakóhely és a munkahely között, ami az egyéb szolgáltatások igénybevételének földrajzi sajátosságait is megváltoztatta. A kereskedelem, a rekreáció, a hivatali ügyintézés, oktatás és egészségügyi alapellátás – ha nem is teljeskörűen, de jelentős arányban – az alsófokú központokban koncentráldott, ami hosszú távon a falvakban működő szolgáltatások fenntarthatatlanságát eredményezte (ANDORKA 1979; TÓTH – DÖVÉNYI - MOSOLYÓ 1975).

A térbeli súlyponteltolódások hátterében nem csupán a vidéki zsugorodás és az alsófokú, továbbra is falusias jellegű központok kialakítása állt. A vidéki falusi közösségek belső fragmentációjával és társadalmakká válásával jöttek létre ezek az új társadalmi terek, melyek kialakulásában a falvakban élők korábbiaktól eltérő térhasználati mintázatai játszottak jelentősebb szerepet (ANDORKA 1979; G. FEKETE 2013; T. KOVÁCS 2001). A vidéken élők egy része egyre inkább a központi vagy (kis)városi terekben folytatta hétköznapi tevékenységeit, míg a falu csupán lakófunkcióját tartotta meg (CSITE - KOVÁCH 2002).

A rendszerváltást követő években a falvak funkcióvesztése tovább fokozódott a mezőgazdasági termelészövetkezetek felbomlásával és a falusi központokban működő, jellemzően könnyűipari munkahelyek megszűnésével (BAJMÓCY - BALOGH 2002; FLEISCHER 1991; LENNERT 2017). A falusi foglalkoztatás problematikája napjainkig elhúzódó munkaerőpiaci válságot eredményezett, ami ugyanakkor a vidéki térhasználat sajátos problémáit okozta a periférikus, centrumoktól távolabb eső rurális terekben (BÓDI - OBÁDOVICS 2000; DÖVÉNYI - TOLNAI 1991; PÉNZES 2013). Ennek hatására az anyagi hátrányok térbeli halmozódását az elvándorlás folytatódó trendjei kísérték, valamint az addig helyben elérhető néhány szolgáltatás megszűnése (BELUSZKY - SIKOS 2007; K. KOVÁCS 2016). Miközben a vidéki terekből fokozatosan tűntek el az ellátórendszerek legalapvetőbb elemei, a falvakban élők mobilitási lehetőségei is korlátozódtak, egyfelől anyagi hátrányaik halmozódásával, másfelől a megfelelő közlekedési kapcsolatok hiányával, bizonyos fokú leépülésével (KOVÁCH 2012).

A rurális újrastrukturálódás hatására tehát a fizikai hálózatok felbomlása, a településközi kapcsolatok gyengülése tapasztalható, amelyet a rurális társadalmak egy részének izolálódása kísér. A negatív vidéki térfolyamatok ugyanakkor nem csupán az ott élők helyidentitását erodálják, hanem az általános vidékképet és vidékreprezentációt is (HALFACREE, 2006; KOVÁCH, 2012). Az ilyen módon létrejött térszerkezet és társadalmi tér sajátossága, hogy a településközi kapcsolatokat egyfelől határozza meg a központoktól való függés és a mobilitási lehetőségek hiánya, ami a formális településközi hálózatokat képes csak fenntartani. Másfelől az informális településközi kapcsolatok megszűnését és az alacsony státuszú lakosság térbeli izolációját is okozza. A rurális településhálózat koherenciájának felbomlását perforációnak nevezhetjük, amely a településközi kapcsolatok felbomlását és ezáltal a vidéki térhasználat korlátosságát fejezi ki. Ebben a kontextusban a rurális újrastrukturálódásban differenciálódó vidéki terek egyik sajátossága, hogy az átalakulás a társadalmi terek fragmentációját okozza. Az egyes társadalmi csoportok térhasználati sajátosságai egyazon fizikai térben viszont különbözőek lehetnek, az így kialakuló multilaterális vidéki térben a perforáció által érintett falvak lakosai ugyanakkor ennek az átalakulásnak a veszteseivé válnak.

1. AZ ÚJRASTRUKTURÁLÓDÓ VIDÉK ÉS A TERÜLETI KÖZIGAZGATÁS KAPCSOLATA

A rurális újrastrukturálódás folyamata Magyarország vidéki tereiben aránytalan súlyponteltolódást okozott a központibb fekvésű falvak és kisvárosok javára, ami a térségi funkciók ellátását és az alapellátás biztosítását illeti. Mindez ugyanakkor a peremre szorult, alacsony népességű falvak esetében rendkívül kedvezőtlen térszerkezeti pozíciót eredményezett. A központibb fekvésű, lokális mikroközpontok esetében ez a fajta sajátos centralizáció – ami a funkciók térbeli összpontosulását követően közigazgatási szinten is fokozatosan megvalósult a '90-es évektől kezdődően – egyfajta felelősséggel is együtt jár, ami a mikrotérségekben fekvő, kevésbé szerencsés falvak népességének ellátási problémáit illeti.

Az 1990-ben megalkotott önkormányzati törvény (1990. ÉVI LXXV. TÖRVÉNY A HELYI ÖNKORMÁNYZATOKRÓL) egy, a korábbi, szocialista éveket meghatározó területi közigazgatástól alapjaiban eltérő struktúrát hozott létre, ami a települési önkormányzáson túl a közigazgatási és szakhatósági feladatok ellátását is a helyi szintre osztotta ki (PÁLNÉ KOVÁCS 1999). Habár a nagyobb területi illetékességű körjegyzőségek már ekkor is jelen voltak a közigazgatásban, a hivatali feladatok ellátásáért a helyi önkormányzat és annak választott tisztségviselői vállaltak felelősséget. A korábbi, először járási, majd tanácsrendszer top-down kialakításával szemben a települési szintű igazgatás bár jogilag nagyobb szabadságot adott elsősorban a falusi irányítás szintjén, ugyanakkor a

tapasztalatok hiánya is rányomta bélyegét a kezdeti időszakban bizonyos települések működésére (PÁLNÉ KOVÁCS 2011). A magas szintű önállóság a közigazgatásban tehát egy korábban nem látott decentralizáltságot eredményezett, ami ugyanakkor a területi közigazgatás dezintegráltságával is együtt járt (PÁLNÉ KOVÁCS 2011).

Néhány év elteltével azonban változásokra volt szükség, elsősorban az Európai Unió előcsatlakozási alapjainak pályázati kihasználhatósága érdekében, ami azonban nem a közigazgatás újjászervezését jelentette, hanem az 1990-es törvényben megfogalmazott önszerveződési jog adta lehetőségek kiaknázását (PAP 2007). A '90-es évek második felében megjelentek ennek köszönhetően az első kistérségek az országban, amelyek teljes mértékben önszerveződő, bottom-up kezdeményezések voltak, létrehozásuk legfőbb célját pedig a rendelkezésre álló pályázati források elnyerése jelentette. A kistérségek alapítására azonban nem vonatkozott jogi szabályzórendszer, aminek az eredménye a társulások számának rendkívül intenzív növekedése volt. Gyakran előfordult az is, hogy egy-egy település nem csupán egy, hanem több kistérség tagjaként is szerepelhetett ebben a struktúrában (PAP 2007). A kistérségi hálózat egy idő után emiatt fenntarthatatlanná vált, a folyamat végére már hozzávetőlegesen 400 kistérség működött az országban. Szükségessé vált emiatt a kistérség, mint jogi kategória törvényi meghatározása, területi illetékességeinek pontosítása, amelyet a 2004-es kistérségi törvényben fogalmaztak meg a jogalkotók (2004. évi CVII. törvény a települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról). A kistérségi társulások bár rendelkeztek némi közigazgatási szereppel is, elsősorban a közös stratégiai tervezés települési szint feletti tértípusai lettek, szakhatósági feladataik pedig korlátozottak voltak (CSATÁRI - FARKAS 2006).

A kistérségi hálózat felbomlására 2013-ban került sor, ami a 2012-ben hozott járásokra létrehozását megalapozó törvény megalkotásával kezdődött (2012. évi XCIII. törvény a járások kialakításáról, valamint egyes ezzel összefüggő törvények módosításáról). A járástörvény az európai területi közigazgatás LAU 1-es szintű közigazgatási egységeinek megfelelő elemét hozta létre a magyar területi igazgatásnak. Ez azonban a korábbi kistérségi társulások működésének ellehetlenítésével is együtt járt, ráadásul helyi szinten a települési önkormányzatok részéről sok esetben ellenszenvvel fogadták a járási hivatalokat, amelyek mind történeti sajátosságuk, mind az önszerveződés megőrzését szimbolizáló intézményi elemként jelentek meg 2013. január 1-jén (IVANCSICS - TÓTH 2012; MIKLÓSSY 2012). A járások átszervezése a települési önkormányzati hivatalok bizonyos feladatainak átvételét is jelentette, így például a területfejlesztés bizonyos feladatai is a járási hivatal hatáskörébe kerültek, habár a települési szintű fejlesztési tevékenységet továbbra sem korlátozta a törvény (FALUVÉGI 2012).

Az elmúlt harminc év területi közigazgatásra vonatkozó változásai közül talán a legjelentősebb a falvakat illetően a települési önkormányzatok saját hivatalainak megszüntetése és a közös önkormányzati hivatalok átszervezése

volt az új önkormányzati törvény alapján (2011. évi CLXXXIX. törvény *Magyarország helyi önkormányzatairól*). Az új törvény kimondta, hogy a 2000 főnél nem népesebb települések önkormányzatai önálló hivatal kialakítására és fenntartására nem jogosultak, helyette a közigazgatási határokon osztozó települések közös hivatalok létrehozására kötelesek (PÁLNÉ KOVÁCS 2016). Az új status quo így először csak hivatali szinten, az idő múltával azonban szociális, illetve területfejlesztési célok kiszolgálását is segítette bizonyos hivatalok esetében. A területi közigazgatás rendszerében tehát elegendő volt 20 év ahhoz, hogy az önálló hivatali rendszerektől eljussanak az önkormányzatok a közös fenntartású hivatalok létjogosultságáig, amelyet ráadásul az önszerveződő LAU 1-es térelemek megszűnése és a járási hivatalok kialakítása kísért. Mindez együtt járt a vidéki lakosság térbeli nehézségeinek és hátrányainak halmozódásával is (LIPTÁK 2010/a), hiszen a fragmentált rurális településhálózatban elszigetelődő társadalmi csoportok számára gyakran még az is rendkívüli terhet ró, ha a tömegközlekedésre forrást kell szánnia a járási hivatal elérése érdekében.

A közigazgatás átszervezése és a hivatali funkciók (és ezáltal más funkcionális elemek) eltűnése a kis- és aprófalvakból olyan kihívások elé állította a települések egy részét, amelyek megoldását önállóan csak nagy küzdelmek árán, vagy sehogy nem tudtak megoldani. Mindemellett válaszokat kellett adni a helyi vezetőknek a települések zsugorodására, az idősellátás problematikájára, vagy a lakosság ellátásának gondjaira.

Az útkeresés első lépcsőfokát az Európai Unió fejlesztéspolitikájához történő alkalmazkodás jelentette, melynek első hírvivői Magyarországon a kistérségi társulások voltak, azonban ahogy az EU-s forráselosztás rendszere és a támogatási ideológia egyre több módszertannal és gyakorlattal egészült ki, úgy volt szükség egy más típusú térbeli együttműködési forma kialakítására Magyarországon is (PANKOTAY 2016; VARGA 2011). Magyarországon a 2007-2013-as pénzügyi tervezési időszakban bevezetett LEADER programok európai szintű alapfeltételét a helyi kezdeményezésű akciócsoportok (HACS) jelentették, ezzel lehetővé téve a LEADER forrásokra történő pályázást. A program hét alappilére és fejlesztési elvei Nyugat-Európai vidéki terekben kiválóan működtek (aminek jelentős köze lehet ahhoz is, hogy ezeken a helyeken alakították ki magát a programot és annak működési elveit is), a magyarországi LEADER pályázatok eredményességük és sikereik tekintetében megosztott véleményeket és tapasztalatokat hoztak (G. FEKETE 2013; PANKOTAY 2016).

A LEADER kezdeményezések és projektek magyarországi működési hibáit már az is jól kifejezheti, ha csupán a kutatásunk területén működő helyi akciócsoportokat – a mélyebb, részletekbe menő elemzést nélkülözve – vizsgáljuk. A Baranyai-Hegyhát mintaterületén a kutatás során 49 települést vizsgáltunk, melyek jelentősebb része a Hegyháti és a Komlói járások településeit jelenti Hosszúhetény kivételével, ezen felül négy Tolna megyei település (Jágónak, Kaposszekcső, Csikóstóttós, Dombóvár) tartozik a mintaterülethez. Az itt működő helyi akciócsoportok száma összesen kettő, azonban az egyik az

úgynevezett Tolnai Hármas Összefogás Nonprofit Kft., amihez Jágónak, Csikóstóttós és Kaposszekcső települések tartoznak mellettük sok másik, Tolna megyei településsel együtt, amelyek a megye déli részén elhelyezkedő falvaktól gyakran 50 km távolságra fekszenek. Hasonló a helyzet a mintaterület többi települését összefogó Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület területi illetékességével, amelyhez összesen 46 település tartozik Mázától Szágyig, Mekényestől Hosszúhetényig. Ilyen nagy számú és ekkora területi illetékességű területi összefogást már helyi akciócsoportként is nehezen nevezhetünk, nem beszélve a rendelkezésre álló források elaprózódásáról, vagy, ami nem ritka a hazai LEADER projektek gyakorlatában, a források koncentrálásáról a pályázatokat koordináló, központi települések esetében.

Látható, hogy a területfejlesztés és a közigazgatás sokáig csak néhány ponton kapcsolódott össze. A helyi kezdeményezéseken alapuló, területfejlesztést célzó társulások életciklusa rendkívül rövidnek bizonyult a kistérségi társulások formájában, aminek háttérben feltételezhetjük, hogy pont a közigazgatásban játszott szerepük, betagozódásuk hiánya állhat. A vidékfejlesztés nem mezőgazdaságot érintő elemei viszont a korábban bemutatott problémák miatt alacsony hatékonysággal működnek, feltehetően jelentős részben a területi szereplők tapasztalatlansága, a jó gyakorlatok hiánya miatt (*FINTA 2019; LIPTÁK 2010/a*). Az utóbbi években megalkotott és a vidékfejlesztést megcélzó fejlesztési programok ugyanakkor új lehetőségeket kínáltak a falusi önkormányzatoknak, ami sok esetben ösztönözte őket cselekvésre, nem ritkán a területi közigazgatás rendszerei mentén. A Széchenyi 2020 nemzeti fejlesztési terv Vidékfejlesztési Programja részeként megalkotott Magyar Falu Program kifejezetten a vidéki települések felzárkóztatását és társadalmi megújulását célozta meg, ami ugyanakkor nem korlátozta a pályázók szervezeti struktúráját. A helyi szintű reakciók erre a jelenségre új, kisebb számú, ennek köszönhetően hatékonyabban működő önkormányzati kooperációkat jelentettek, amelyek sok esetben a közös önkormányzati hivatalok illetékességi területével megegyező együttműködések formájában manifesztálódtak (*A. D. KOVÁCS - FARKAS - PERGER 2015; SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI 2016*).

A kialakult közigazgatási és területfejlesztési szituációban tehát olyan kihívásokkal találkozunk az elzártabb fekvésű, a településhálózat peremén található apró- és kistelepüléseink, amelyekkel szemben új stratégiával kénytelenek szembenézni a sikeresség érdekében. Ahogy korábban az EU-s előcsatlakozási támogatások esetében (például a SAPHARD programok) vagy a LEADER kezdeményezések kapcsán láthattuk, a siker kulcsát a kooperáció és az alulról szerveződő településfejlesztési társulások adták, habár működésük és kialakulásuk számos hiányossággal jellemezhető Magyarországon a szakirodalom és a tapasztalatok alapján is. Ugyanakkor az is jól nyomon követhető, hogy számos esetben alapozza meg a területi közigazgatás kerete a települések fejlesztési célú együttműködéseit (*G. FEKETE 2013; LIPTÁK 2010/b; VARGA 2011*).

Jelen kutatás egy magyarországi vidéki térség, a Baranyai-Hegyhát példáján mutatja be a települések reakcióit egyfelől a rurális újrastrukturálódás negatív kimeneteleként értelmezhető perforációra. Másfelől igyekszik feltárni a közigazgatási rendszerek és a térségben kialakult szervezetek közötti kapcsolatokat, konfliktusokat, amelyek gyakran a területfejlesztés köré épülnek. A kutatás fókuszában így főként azok a települések állnak, amelyek szervezői, központjai a helyi szintű együttműködéseknek (legyen hivatali vagy területfejlesztési célú), amelyek reakcióit és stratégiáit szembeállítjuk a tagtelepülések tapasztalataival és attitűdjével.

2. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

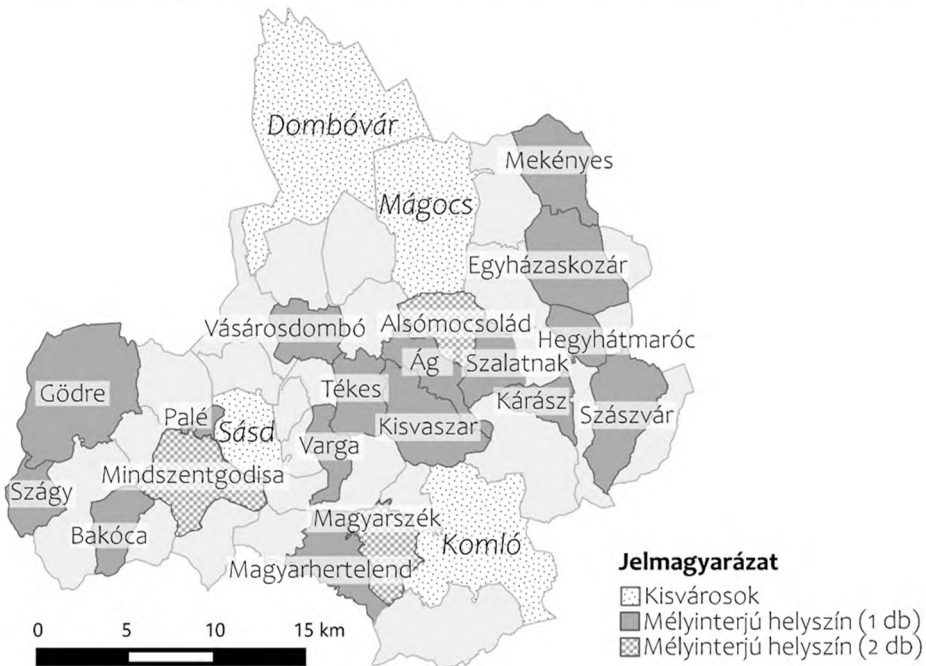
Vizsgálatunkban elsősorban arra keressük a választ, hogy Magyarország egy belső, vidéki perifériáján, a Baranyai-Hegyháton a perforáció okozta térszerkezeti kihívásokra milyen jellegű reakciókat adnak az érintett települések, ezen belül milyen stratégiai beavatkozásokkal és szervezetekkel lépnek fel a problémák leküzdése érdekében. A választott mintaterület lehatárolását egyfelől a szakirodalomban elérhető, korábbi vonzáskörzet kutatások, másfelől korábban, a területen végzett kutatásaink eredményei alapján végeztük el (ALPEK - MÁTÉ 2018; PÉNZES - MOLNÁR - PÁLÓCZI 2014). A Baranyai-Hegyhát térsége ezek alapján egy rendkívül zárt, a lakosság mozgását főként a területen belüli hálózatokkal meghatározható rurális terület, ami Baranya megye északi, Somogy és Tolna megyékkel határos részén található.

A lehatárolás során összesen 49 települést soroltunk ide, amelyek közül 45 falusi jogállású, javarészt kis- és aprófalú, valamint négy kisváros, lakosságszámuk szerint sorrendben Komló, Dombóvár, Sásd és Mágocs található itt. Habár a mintaterület hétköznapijait alapvetően négy városi jogállással rendelkező település határozza meg, közülük a két jobb elérhetőséggel rendelkező település, Sásd és Mágocs maguk is számos, a vidéki tereket érintő válságtünettel rendelkeznek, ami kihat a gazdasági-, társadalmi- és intézményi szféráikra egyaránt. A hegyhát településein napjainkban is nagy jelentőséggel bír a primer szektor, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya magasabb az országos átlaghoz képest, ezen belül elsősorban a szántóföldi növénytermesztés, a baromfitenyésztés és feldolgozás, valamint az erdőgazdálkodás mutatkoznak „húzóágazatként” (K. KOVÁCS 2016).

A Baranyai-Hegyhát településhálózatának másik sajátosságát a zsákfalvak magas aránya jelenti. Az elaprózott faluhálózat tagjainak elérhetősége, közlekedési kapcsolataik ennél fogva gyakran súlyos hiányosságokkal rendelkeznek, ami megnehezíti az alapvető szolgáltatások biztosítását a számukra. Ez sok esetben nyilvánult meg a munkanélküliségi ráta országos átlagon felüli számaiban, vagy a korábbi évek foglalkoztatáspolitikai intézkedéseinek köszönhetően a közfoglalkoztatásba bevont lakosok nagy

számosságában. Bizonyos települések esetében a közfoglalkoztatottak aránya a „csúcsévekben” az aktív korú népesség 30-40%-át is jelenthette. A településhálózat egyes elemeinek fizikai elzártságát tovább súlyosbítja ezeknek a falvaknak a demográfiai összetétele, hiszen az itteni népesség előregedése a falvak településhálózatokból történő kiszorulását erősíti, mivel egy rendkívül immobil réteg lakja őket zömmel. Az előregedő települések emiatt új típusú kihívások elé állítják a térség szociális ellátórendszerét, amelynek alkalmazkodnia kell az aránytalan korösszetételhez és az ebből fakadó területileg koncentrálnódó problémákhoz is (MÁTÉ - PIRISI 2019).

1. ábra: A Baranyai-Hegyháton végzett mélyinterjúk helyszínei
Figure 1. The places of in-depth interviews in the Baranyai-Hegyhát area

Forrás: saját szerkesztés

A kutatási területen több vizsgálat is zajlott, közülük az első egy, a térség falusi jogállású településein zajló kérdőíves felmérés volt, amely a perforáció jelenségének meghatározását segítette elő. A kutatás második szakaszában strukturálatlan mélyinterjúkat készítettünk bizonyos települések polgármestereivel, szociális munkásaival, hivatali dolgozóival annak érdekében, hogy egyfelől pontosabb képet kaphassunk a perforáció faktorairól, másfelől, hogy felmérjük a falvak reakcióit a probléma kapcsán. Jelen írásunkban a mélyinterjúk feldolgozásából származó eredmények bemutatására vállalkozunk,

azon belül is a területen létrejött különböző, településközi társulások tevékenységére fókuszálva.

Kutatásunk során összesen 22 mélyinterjút készítettünk a térség 18 településén 2019 áprilisától augusztusáig (1. ábra). A mélyinterjú alanyainak és helyeinek kiválasztását megelőzte a kérdőíves felmérés előzetes eredményeinek áttekintése, ezzel összhangban két szempontot tartottunk szem előtt: fontosnak tartottuk, hogy olyan településeket vonjunk be a kvalitatív adatgyűjtésbe, amelyek maguk is a perforálódás áldozataiként értelmezhetők, vagy mikroközponti helyzetükből fakadóan közvetetten érintettek abban. A másik szempont a területi lefedettséget jelentette, igyekeztünk tehát minél jobban lefedni a térséget, hogy minden részéről rendelkezünk részletes, kvalitatív információkkal.

Az interjúk tartalmi fókuszát két csoportra oszthatjuk, az első kérdéscsoportba a polgármesterekkel folytatott beszélgetések tartoznak, ahol főként a települések belső dinamikájáról, társadalmi-gazdasági sajátosságairól, illetve a térszerkezeti problémákból fakadó következményekről kérdeztük a válaszadókat. Ebbe a csoportba kisebb települések tartoznak, például Szágy, Varga vagy Hegyhátmaróc, ahol a különböző problémák kezelését jellemzően a polgármester veszi a vállára. A második kérdéscsoportot a mikrocentrumokban készített interjúk foglalták magukba, ahol főleg a közös hivatalok illetékességi területéhez tartozó Családsegítő- és Gyermejköltségi Szolgáltatások vezetőit, jegyzőket, a területfejlesztésben jelentős, helyi kezdeményezéseken alapuló szervezetek képviselőit vontuk be az empirikus adatgyűjtésbe. Ide sorolhatjuk Mindszentgodisát, Gödrét vagy Alsómocsoládot, utóbbi bár nem minősíthető térségi központnak, az itt aktív területfejlesztési unió (Észak-Hegyháti Mikrotérségi Unió) centrumtelepülésének minősül és definiálja magát a társulás települései között.

Jelen írásunkban a mélyinterjúk közül a mikrocentrumokban és a településközi társulások központjaiban elkészített interjúk jelentik az elemzés fő alapanyagait, a társulások résztvevőivel elvégzett interjúkat egyfajta tükörként alkalmazzuk, melynek segítségével a helyi kooperációk belső működési dinamikáját, sajátosságait igyekeztünk feltárni. Az egyes interjúk értékeléséhez az mélyinterjúk hanganyagainak szöveges rögzítését követően egy logikai mátrixot alkalmaztunk, amelyben a Baranyai-Hegyhát mikroszövetségeinek térségi szinten meghatározott problémáit, azok komplex kezelési módszereit, lehetőségeit, illetve jövőképeit határoztuk meg.

1. táblázat: A Baranyai-Hegyháton készített interjúk helyei és alanyai (2019)
 Table 1. The places and partners of in-depth interviews in the Baranyai-Hegyhát (2019)

Település	Szervezet	Interjúalany beosztása
Ág	Települési önkormányzat	Polgármester
Alsómocsolád	Észak-Hegyháti Mikrotérségi Unió	Szakmai vezető
Alsómocsolád	Települési önkormányzat	képviselő
Bakóca	Települési önkormányzat	Polgármester
Egyházaskozár	Egyházaskozári közös önkormányzati hivatal	Jegyző
Gödre	Nyugat-Hegyháti Önkormányzatok Társulása	Polgármester
Hegyhátmaróc	Települési önkormányzat	Polgármester
Kárász	Települési önkormányzat	Polgármester
Kisvaszar	Települési önkormányzat	Polgármester
Magyarhertele	Települési önkormányzat	Polgármester
Magyarszék	Magyarszéki közös önkormányzati hivatal	Jegyző
Magyarszék	Települési önkormányzat	Polgármester
Mekényes	Települési önkormányzat	Polgármester
Mindszentgodisa	Mindszentgodisai közös önkormányzati hivatal	Jegyző
Mindszentgodisa	Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat	Szakmai vezető
Palé	Települési önkormányzat	Polgármester
Szágy	Települési önkormányzat	Polgármester
Szalatnak	Települési önkormányzat	Polgármester
Szászvár	Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat	Szakmai vezető
Tékes	Települési önkormányzat	Polgármester
Varga	Települési önkormányzat	Polgármester
Vásárosdombó	Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat	Szakmai vezető

Forrás: saját szerkesztés

3. A BARANYAI-HEGYHÁT TELEPÜLÉSKÖZI KOOPERÁCIÓI

A vizsgálat során feltárt településközi együttműködések között két szintet különíthetünk el, amelyeknek a hétköznapokban is érezhető a tevékenysége, hatása. A térségben működő LEADER akciócsoportot nem vettük bele a kutatásba, tekintettel arra, hogy az interjúk során csupán egyszer jelent meg utalás szintjén. A Baranyai-Hegyhát területén két főbb szervezeti struktúrát emelhetünk ki, az első a közös önkormányzati hivatalokat jelenti, amelyek

számos esetben koordinálják közös pályázatok beadását vagy közös települési programok szervezését. A mintaterületen összesen A másik jelentősebb szervezeti formát a mikrotérsgégi uniók jelentik, melyek közül kettő működik aktívan a térségben: az Észak-Hegyháti Mikrotérsgégi Unió Alsómocsolád, Mágocs, Nagyhajmás, Mekényes és Bikal települések összefogásából, valamint a Nyugat-Hegyháti Önkormányzatok Társulása Gödre, Palé, Baranyajenő, Baranyaszentgyörgy, Tormás, Szágy, Felsőegerszeg és Varga falvak együttműködéséből (2. ábra).

2. ábra - A mintaterületen működő közös önkormányzati hivatalok illetékességi területei, valamint a területfejlesztési társulások kiterjedése (2019)

Figure 2. – Local administrative offices and their area of competence beside the collaborative units and their territories (2019)

Forrás: a ksh.hu adatai alapján saját szerkesztés

Az ábrán jól látható, hogy főként a térség észak-nyugati részén alakultak ki területfejlesztési célú települési társulások, amelyek közül az Észak-Hegyháti Mikrotérsgégi Unió a Mágocsi közös hivatal területével Bikalt leszámítva megegyezik. A Nyugat-Hegyháti Önkormányzatok Társulása Gödre szellemi kezdeményezésével és irányításával ugyanakkor két hivatali illetékességi területen osztozik, a falvak egy része a Sásdi, másik része a Mindszentgodisai hivatalok részét képezi. A térség nyugati területén létrejött társulás fiatalabb az észak-hegyhátinál, előbbi 2014 óta működik szervezeten és aktívan, míg a Nyugat-Hegyháti Önkormányzatok Társulása csupán 2018 óta először öt falu

közreműködésével, majd 2019-től egészült ki Palé, Felsőegerszeg és Varga falvakkal.

A területen összesen tíz közös hivatal működik, nem számítva a dombóvári hivatalt, ami csak a városi közigazgatás feladatait látja el, nem társult a szomszédos településekkel. A közös hivatalok közigazgatási tevékenységei mellett elsősorban az egyéb feladatok ellátásával váltak fontos szereplővé a települések életében, amit a közös feladatmegoldáson túl például a szociális ellátás kérdésköreit hangolják össze. Utóbbi funkciót a hivatalok kereteiben szervezett Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatok fogják össze, amelyek munkatársai kiemelt szerepet játszanak a térségben tekintettel arra, hogy a legrosszabb helyzetű családok életkörülményeire és ezen keresztül a konkrét társadalmi problémákra is rálátnak. Nem ritka, hogy a Baranyai-Hegyhát településeiben megvalósuló projektek (legyenek az Európai Unió, a kormány, vagy akár helyi erőforrásokból megvalósuló programok) a Családsegítő és Gyermekjóléti szolgálatok kezdeményezéseiből származnak.

3.1. A BARANYAI-HEGYHÁT TERÜLETFEJLESZTÉSI MIKROTÁRSULÁSAINAK JELLEGZETESSÉGEI

A település- és területfejlesztési célokra fókuszáló települési társulások interjúk alapján feltárt problémái rendkívül hasonlóak, habár a központi települések képviselőinek attitűdje rendkívül eltérő ezek értékelésében. Míg az Észak-Hegyháti Mikrotársulási Unió esetében egy ember- és közösség fókuszú fejlesztési stratégiával igyekeznek javítani a társulás településeinek lakossági életminőségén, addig a Nyugat-Hegyháti Önkormányzatok Társulását inkább a szociális problémáktól való elzárkózás és a projekt orientált tervezés jellemzi (2. táblázat). A két társulás közötti különbség abban is megnyilvánul, hogy az Észak-Hegyháti Mikrotársulási Unió esetében a stratégiai tervezés és a közös koncepciók kialakítása a lakosság bevonásával mindig megelőzi a cselekvést, míg a Nyugat-Hegyháti Önkormányzati Társulás esetében a közös stratégia megalkotása (a mintavétel időpontjában legalábbis) még várat magára. Az ebben húzódnó látens konfliktusok egyik alapját képezheti, hogy míg a társulás vezetője a hátrányos helyzetű csoportokat kevésbé támogatná aktív szociális eszközökkel (*lásd. 2. táblázat; Reakciók, beavatkozások a szociális problémákra*), a tagtelepüléseken végzett interjúk tapasztalata ezzel ellentétes, ezekben a falvakban sokkal inkább jellemző a települési vezetők részéről egyfajta gondoskodó hozzáállás és attitűd, ami a leszakadó társadalmi csoportokat illeti.

Az Észak-Hegyháti Mikrotársulási Unió esetében a belső feszültségek lehetséges forrása másban rejlik, itt ugyanis a szervezet szellemi központját jelentő Alsómocsolád számos pozitív eredményt mutathat fel helyi szinten, ami a közös stratégiai tervek megvalósításából származik, ugyanakkor a tagtelepülések hátrányosabb tagjai ezekből (legalábbis egyelőre) kevésbé profitálnak. Ezt részben magyarázhatja a tény, hogy Alsómocsolád az unió

alapítását megelőzően is rendelkezett a település gondjait kezelő tervekkel és megoldási javaslatokkal, míg Nagyhajmás és Mekényes esetében ezek elindítása az unióhoz csatlakozást követő időszakban valósult csupán meg.

A két társulás tagjai a fenti lehetséges feszültségekkel szemben elégedettek a kooperációk működésével, ez főként a Nyugat-Hegyháti Önkormányzatok Társulására igaz, ahol a csatlakozó települések motivációját elsősorban az jelentette, hogy járási- és hivatali központjuk, Sásd nem szolgáltatott számukra információkat, nem nyújtott segítséget, nem osztotta meg az erőforrásait. Habár a kisvárosi térségi közigazgatásban gyűjtött tapasztalata számottevő, a mintaterületen csupán Komló és Dombóvár rendelkezik hasonló tudással. Ennek ellenére a kisváros vonzáskörzetébe tartozó településekkel kialakított együttműködés intenzitása rendkívül alacsonynak bizonyul, aminek hosszú távon megmutatkoznak a negatív tünetei. A Hegyháti járás ilyen jellegű problémáinak közvetlen következménye volt a társuláshoz való csatlakozáson túl a Mindszentgodisai Közös hivatal létrehozása is, illetve annak bővülése olyan falvakkal, amelyek ezer szállal kötődtek évtizedek óta Sásd városához (lásd. 2. táblázat; Problémák, sajátosságok intézményi dimenziói).

Ezeknek az elzárt, a kérdőíves minta alapján perforálódónak tekinthető falvakkal rendkívül nagy motivációt ad, hogy egy térségi területfejlesztő társulás részeivé válhassanak, még akkor is, ha egyelőre a társulás tevékenysége főként a közös rendezvényszervezésre és néhány közös pályázat beadására szűkült. Ezzel szemben az Észak-Hegyháti Mikrotérségi Unió tagtelepülésein kevésbé van jelen a kohézió, mivel az öt tag közül az egyik Mágocs városa, amelynek saját jogán is számos fejlesztési forrás áll rendelkezésére, valamint Bikal jelentős turisztikai jelenlétével és bevételeivel kevésbé osztozik az unió minden célján a többi taggal. A közös stratégiai tervezésben részt vesznek, a programokat lebonyolítják, azonban a helyi szinten jelentkező problémák kezelését égetőbbnek érzik, elsősorban Mekényesen. További sajátossága az uniónak, hogy a helyi szakértők bevonását csak Alsómocsoládon tudták eddig megvalósítani, a többi település esetében viszont ez azért sem lehetséges, mert onnan hiányzik a szakértelem. „Egy szervezéssel, egy kis odafigyeléssel, erre is vannak kezdeményezések megint mikrotérségi szinten, ugyanis okos térség és okos falu programot próbálunk kialakítani, hogy ezekkel kiküszöböljük a problémáinkat. Ebbe egyelőre én még nem látok bele, majd a hozzá értő szakemberek fogják ezt kialakítani.” (Mekényes, 2019.07.23.)

3.2. A KÖZÖS ÖNKORMÁNYZATI HIVATALOK JELENTŐSÉGE A TÉRSÉG ÖSSZETARTÁSÁBAN

A korábban, területfejlesztés szempontjából már említett, jelentősebb intézményhálózatot a közös hivatalok és a bennük szerveződő Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatok jelentik a mintaterületen. Esettanulmányunkban ezek közül három, a területi folyamatokra jelentősebb hatással bíró hivatalt emelnénk

ki és mutatnánk be, ezek az Egyházaskozári-, a Magyarszéki- és a Mindszentgodisai közös önkormányzati hivatalok és alszervezeteik. A három hivatal illetékességi területe a Baranyai-Hegyhát mintaterületének jelentős hányadát lefedi, a Mindszentgodisai Közös Hivatalhoz a központtal együtt hét, a Magyarszéki Közös Hivatalhoz hat, az Egyházaskozári Közös Hivatalhoz pedig tíz település tartozik.

Az itt végzett interjúk feldolgozása során (hasonlóan a területfejlesztési társulások interjúihoz egy-egy logikai mátrixot készítettünk, melynek összegzését a 3. ábra tartalmazza. A hivatalok és alszervezeteik által bemutatott problémák jellege sok szempontból hasonló, a hangsúly ugyanakkor a három interjú esetében máshol található. A Mindszentgodisai Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat, valamint a közös hivatal jegyzője egyöntetűen a térség kirívó szegénységére, illetve az ezzel szorosan összefüggő elzártságra utalt a beszélgetések során. A Magyarszéki Közös Hivatal jegyzője és polgármestere inkább az intézményhálózat hiányosságaira és azok pótlásának fontosságára hívták fel a figyelmet, míg az Egyházaskozári Közös Hivatalban elsősorban a demográfiai zsugorodás okozta kihívásokat és azok megoldási lehetőségeit érzik mind égetőbbnek.

A szervezetek eltérő probléma érzékelése megnyilvánul a helyi beavatkozások jellegében és a problémákkal szemben támasztott attitűdjükben is. Ebből a szempontból főként a Mindszentgodisai példa emelhető ki, ahol mind a hivatal, mind a családsegítő szolgálat, mind a helyi polgármesterek rendkívül magas szociális empátiával állnak hozzá a lakosság mindennapi kihívásaihoz, amit a Bakócán és Szágyon elvégzett interjúk is alátámasztottak. *„...napi szinten belefolyunk a problémákba, napi szinten észleljük, jelezzük. Példaként tudom mondani a fogamzásgátlást, ami nem megoldott a településen mert nincs rá pénzük. Ezt jeleztük, az önkormányzat pedig megvásárolta a fogamzásgátló eszközöket.”* (Bakóca, 2019.04.10.) A személyes tanácsadások és életvezetési segítségnyújtás szintén részét képezi mind a polgármesteri, mind a gyermekjóléti szolgálat munkájának, ami több szempontból (főként polgárjogilag) vitatható lehet, ugyanakkor a településeken rendkívül magas bizalom alakult ki ennek következtében a lakosság és a települési vezetők között, ezen túl pedig a „projekt” eredményeképpen a legszegényebb sorsú családoknak sikerült adósságaikat rendezni, megélhetésüket relatíve stabilizálni. Habár a munkaerőpiaci integrációra nem sikerült megoldást találniuk, a törekvés és a hozzáállás az interjúalanyok részéről példamutató lehet ezeken az apró, elzárt településeken: *„...hiába adjuk a kezébe a gyakorlati praktikákat, hogy mit kéne csinálni, nem megy. Igyekszünk, de nagyon nehéz, nagyon kevés a sikerélmény. Van néha egy-kettő, aminek nagyon örülünk, de kevés van.”* (Mindszentgodisai Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat, 2019.04.18.)

2. táblázat: A Baranyai-Hegyháton működő két települési társulás értékelése az interjúk alapján (Észak-Hegyháti Mikrotérsgégi Unió, rövidítve ÉHMU; Nyugat-Hegyháti Önkormányzatok Társulása, rövidítve NyHÖT)

Table 2. Collaborative unions in the Baranyai-Hegyhát area and their evaluation according to the interviews

	Problémák, sajátosságok		Akadályok		Reakciók, beavatkozások		Eredmények	
	ÉHMU	NyHÖT	ÉHMU	NyHÖT	ÉHMU	NyHÖT	ÉHMU	NyHÖT
Társadalmi	Falvak népességfogyása Aktív korúak alacsony száma	Összefogás hiánya	Helyi lehetőségek hiánya Rossz közlekedés	Társulás tagjai hivatali szinten több helyre tartoznak	Letelepedési expó Letelepedési stratégia	Közös rendezvények Településközi kapcsolatok erősítése	Betelepülők az interjú megelőző évben (csak Alsómocsoládon)	Növekvő lakossági részvétel a programokon
Intézményi	Intézmények eltűnése a zsugorodásból fakadóan	Járásközpont öncélú viselkedése	Alacsony, csökkenő népességszám	Évtizedes hivatali kapcsolatok kötöttsége	Lakossági tudatosság kialakítása a szolgáltatások megőrzése érdekében	Társulás bővülése Közös hivatalok jelentőségének növekedése	Helyi kisbolt sikeres üzemelése (Alsómocsoládon)	Közös stratégiai tervezés előkészítése
Gazdasági, munkaerőpiaci	Mezőgazdasági foglalkoztatás hiánya Kevés munkáltató	Közmunakaprogam visszaszorulása Mezőgazdasági tevékenység csökkenése	Munkahelyek elérése Munkáltatók vonzása	Munkaadók hiánya a térségben	Célzott tanfolyamok, képzések Önkormányzati szociális szövetkezetek	Önkormányzati tulajdonú nonprofit társaság létrehozása (Gödrén)	Helyi intézményekben történő foglalkoztatás kiterjesztése	Településfenntartási feladatok ellátása Mezőgazdasági tevékenység újjáélesztése
Térbeli	Fokozódó elszigetelődés Közlekedés hiánya Megyeszékhelyek távolsága		Zsák jellegű települések Járások területi jellege, belső struktúrája		Közútfejlesztési stratégiák, tervek létrehozása Határok „kibontása”	Helyi kirendeltségek létrehozása Gödrén	Falubuszok összehangolása Munkásjáratok (cégek részéről) Gyorsforgalmi tervek	Társulás tagjainak elszigeteltsége tartós marad
Szociális	Szegénység	Szegénység	Munkahelyek elérhetetlensége	Munkahelyek távolsága	Közösségformálás, építés Szociális érzékenyítő programok	„...nincs ingyen leves” A társulás keretei között nem valósul meg komplex program	Közösség tagjainak támogatása (pl. kisegítés)	Társulás tagjainak lakossága a helyi vezetőkre van utalva

Forrás: saját szerkesztés

3. ábra: Az esettanulmányban vizsgált közös hivatalok mélyinterjúinak értékelése, összefoglalása

Figure 3. Summary of the evaluation of local administrative offices held in the case study

	Mindszentgodisai Közös Hivatal	Magyarszéki Közös Hivatal	Egyházaskozári Közös Hivatal
Problémák jellege	Szegénységi csoportok immobilitása, lehetőségeik hiánya	Munkanélküliség, ami párosul az intézményhálózat hiányosságával	A térség elöregedéséből fakadó ellátási- és szociális problémák halmozódása
Reakciók jellege	Intenzív szociális monitoring és személyes beavatkozások	Önkormányzat gazdasági tevékenységének megteremtése, infrastruktúra bővítése	Idősgondozás kiterjesztése lakossági bevonással, a szállítási feladatok közös megoldása
Eredmények	Részeredmények a lakosság elszegényedésének megakadályozásában	Helyi foglalkoztatás és intézményrendszer bővítése a tagtelepülések kárára	Az időskorúak elszigetelődésének mérséklése, ami nincs hatással az ellátórendszerek elérhetőségére

Forrás: saját szerkesztés

Az egyházaskozári példa esetében a szegénység leginkább az idősebb korosztályt érinti, a településeken magukra maradt nyugdíjas lakosokat. A közös hivatal és alszervezeteinek munkássága főként az időseket érintő hátrányos szituációk felszámolásából áll, az ő gondozásuk köré szerveződik. Az itt elkészített interjúban az időseket érintő hátrányok mellett a szolgáltatások és az infrastruktúra fokozatos leépülését, valamint az emiatt fokozódó kényszeres településközi függőségek problematikáját emelte ki a válaszadó. Mondhatni a hivatal tevékenységének hatása így összességében semleges, mivel a térbeli mobilitás hiánya ebben a térségben leginkább az idősebb lakosságot érinti, akik bár hétköznapi szinten segítséget kapnak a hivatal szociális gondozóitól, elszigeteltségük több szempontból növekszik ezáltal. Az önkormányzatok felelősségvállalása ugyanis kiterjed a gyógyszerek-, élelmiszerek-, háztartási eszközök stb. beszerzésére is, ezeket a tevékenységeket korábban az idősebb lakosok maguk végezték el helyben. A kialakuló helyzet nem is feltétlenül a

térbeli mobilitásukra, hanem inkább a szociális izolációjukra mér csapást. „... [szomszédi kiségités] még van azért, de nem olyan, mint régen. Az még létezik, hogy odafigyelnek a másokra, mi lehet vele. De a régi összejárások, találkozások azok már elmúltak, már itt sem jellemző.” (Egyházaskozár, (2019.07.22.)

Az Egyházaskozári Közös Hivatalhoz tartozó településeken végzett interjúkból ezzel szemben inkább a jó kapcsolattartás és az együttműködés pozitív hatásai érzékelhetők, habár a három település közül Kárász a maga módján sikeres, gazdaságilag aktív szereplőnek tekinthető, ahol a településmenedzsment és marketing jó hatással van a falu turizmusára és imázsára is, szociális beavatkozásokra kevésbé szorul. Szalatnak és Hegyhátmaróc esetében ezzel szemben már határozottan megjelent az időskorúak problematikája, amelyen belül kiemelték a szociális gondozók kiemelkedő és áldozatos munkásságát annak érdekében, hogy az idősebb, magára maradt lakosságot úgymond „formában tartsák”. A települések között kialakult kohézió ez alapján nem tűnik kiemelkedően erősnek, viszont a közös problémákra adott válaszaik már jelzik együttműködésüket.

A Magyarországon elvégzett mélyinterjú tapasztalata a központi település attitűdjét és problémakezelését illetően határozott ellentétet képezi az esettanulmányba vont két hivatalban tapasztaltaknak, amit a hivatalhoz tartozó településen, Magyarhertelenden készített interjú is alátámaszt. Habár az interjúalanyok kiemelték a munkanélküliség problémáját a térségben, fókuszukban elsősorban Magyarország áll, fejlesztő tevékenységük során pedig (magukra való tekintettel nem kifogásolható módon) céljuk, hogy a településen koncentrálják a legtöbb, ha nem az összes jelentősebb települési funkciót. „*Erre olyan kihívás érkezett, hogy olyan körülményeket tudjunk biztosítani az embereknek, mint egy városban, illetve olyan közművelődési intézményeket tudjunk kialakítani, ami szintén városi minőséget ad.*” (Magyarország, 2019.04.10.) Az ok, amiért ezt a tevékenységet tudatosan végzik nem tűnik kifogásolhatónak, ugyanakkor ezzel a hozzáállással párosul egyfajta távolságtartás is, ami a leszakadó csoportokat és településeket illeti. A pályázatokból, területi programokból való kizárása a tagtelepüléseknek számos negatív tapasztalattal, valamint konfliktusalappal gyarapítja a közös hivatal munkásságát (amire válaszként az új települési választásokat követően 2020-ban Magyarhertelend alakított ki közös hivatalt, amihez minden, a korábban Magyarországhoz tartozó település csatlakozott, így lehetőség nélkül Magyarország is kénytelen volt megelégni ezt a váltást). Mindennek háttérében állhat továbbá az is, hogy a falu rendkívül aktív gazdasági szereplővé vált az önkormányzat saját vállalkozásain és gazdasági szervezetein keresztül, amelyek alkalmasak voltak a helyi közfoglalkoztatottak és munkanélküliek felszippantására, ugyanakkor a térségi foglalkoztatásban már kevésbé érvényesültek ezek a szervezetek. „...nem is vagyok igazán megelégedve az együttműködésünkkel Magyarországgal, Magyarhertelendnek is van annyi adminisztrációs dolga, mint Magyarországnak, és

mégis minden ott van, minden pénzt ő kap, minden forrás őket illeti, és elég nagy harc van emiatt kettőnk között.” (Magyarhertelend, 2019.07.24.)

A közös hivatalok munkássága a mintaterületen látható, hogy nagy jelentőséggel bír a hétköznapi problémák megoldásában, habár a reakcióik ezekre nem egyformák. A másik két példa kapcsán ezzel szemben megmutatkozik a magasabb szociális empátia jelentősége ezekben a vidéki térségekben, főként, ha a településhálózat kapcsolatainak felbomlását okoljuk a problémák kialakulásáért, fokozódásukért. A perforálódás falvakra gyakorolt hatásának és az ezáltal elzárt települések kihívásainak kezelésében ezek alapján jó (vagy a rossztól valamivel pozitív irányban eltérő) gyakorlatként értékelhető ez a fajta gondoskodó, bizalmon alapuló tevékenység.

ÖSSZEGRZÉS

Esettanulmányunkban a Baranyai-Hegyháton elvégzett mélyinterjúk elemzésén keresztül igyekeztünk feltárni a helyi településhálózat perforálódásából fakadó sajátos problémák kezelésének módszereit és lehetőségeit a térségben alakult települési társulások, valamint a közös hivatalok eszköztárán keresztül. Az eredmények során bemutattuk a különböző tevékenységek jellegét, a helyi- és térségi szintű gyakorlatokat, valamint az adatgyűjtés során tapasztalt települési attitűdök sajátosságát. Habár a problémák rendkívül hasonlóak, a központi településeken kialakuló hozzáállás nagymértékben meghatározza a térség fejlődési irányait.

A legáltalánosabb tapasztalata a kutatásnak a települések koherenciája felbomlásának érzékelése volt, amelyet az interjúalanyok szinte általánosan megfogalmaztak. A településhálózat cementjét alkotó kapcsolatok eróziója, amit perforálódásként értelmezünk tehát a településeken is érzékelhető, hétköznapi jelenséggé vált, olyasmivé, amelyet a cselekvési helyzetben lévő aktorok egyöntetűen kezelni kívánnak. A vizsgálatban erre vonatkozóan a szervezetek részéről három főbb irányzatot sikerült megkülönböztetnünk kvalitatív módszereinkkel:

A). A hivatali központok egy része a kialakuló térségi szintű problémák kezelésének legjobb módját saját maguk gazdasági és intézményi megerősítésében látják. Önmagában a cél nem tartalmaz hátsó szándékot, nem szándékoznak ezek a falvak kizárni más településeket a forrásokból vagy a fejlesztésekből, inkább egyfajta vezetői szellem hajtja őket, amely azt diktálja, hogy a funkciók fokozott centralizálásával és a központ fejlesztésével a tagtelepüléseket is magukkal húzhatják a fejlődési pályán. A hétköznapi gyakorlatok és tapasztalatok ugyanakkor ezzel ellentétesen ható folyamatokat rejtenek, amit a Magyarorszáki Közös Önkormányzati Hivatal sorsának példáján jól láthattunk. Habár azt feltételezhetjük, hogy a központok megerősödésével és minőségi szolgáltatásaival a hivatalhoz

tartozó települések lakói is profitálnak, ezzel szemben olyan kényszerű térbeli függőségeket alakítanak ki, ami a térségi kohézió szétbomlását eredményezi.

B). A térségben működő hivatalok és társulások egy része a problémát egy új, rendhagyónak mondható stratégia kidolgozásával kezelné, ami egy erősen közösség fókuszú és arculat építő fejlesztési és tervezési gyakorlatot jelent. Az új útkeresés főként a településfejlesztési társulások sajátossága, bár pont az Észak-Hegyháti Mikrotérségi Unió esetében ez a közös hivatal tevékenységét is részben magába foglalja. Az új irányok középpontja tehát az itt élő ember, a lakosság, amelyet a közös stratégiák gyakorlatba helyezése során közösségekbe igyekeznek szervezni. Habár a két társulás közül az Észak-Hegyháti Mikrotérségi Unió megosztja a tagtelepülésekkel tevékenységét, az eddigi sikerek főként az unió központját jelentő Alsómocsoládon realizálódtak. A Nyugat-Hegyháti Önkormányzatok Társulása ezzel szemben gyerekcipőben jár a közös stratégia megalkotásában, ugyanakkor a térségi közösségépítésben végzett munkájuk eddig jó példaként szolgálhat más társulások számára is. Utóbbi szervezet legfőbb céljaként a lakosság kimozdítását, magasabb részvételét tűzte ki, ami – legalábbis az eddigi tapasztalatok és visszajelzések alapján – sikeresnek bizonyult.

C). A Baranyai-Hegyhát némelyik közös hivatala magas szociális érzékenységről adott tanúbizonyságot nem is teljesen fejlesztési, hanem lakosság jóléti helyzetének növelésére irányuló tevékenysége során. Habár negatívumként jelenhet meg, hogy ezek a hivatalok és alszervezeteik nem igyekeznek helyre állítani a településközi kapcsolatokat, erőforrásaikat reálisan felmérve nem látnak erre konkrét lehetőséget. Helyette az elzártságból és a térségi helyzetből fakadó életszituációk javításán dolgoznak, ami személyes beavatkozásokból, folyamatos monitoring tevékenységükből és aktív felelősségvállalásukból áll. Az eredmények ennek megfelelően nem hozták a lakosság magasabb arányú munkaerőpiaci integrációját, ahogy térségi elzártságuk sem csökkent érdemben. Ezzel szemben sikerült kialakítaniuk egy rendkívül magas bizalmi szinten alapuló közvetlen kapcsolatot a lakossággal, ami a pénzügyi hátrányok leküzdésén túl a közösség pozitív visszacsatolásain és a magasabb értékű hely-reprezentáción keresztül egy jobb életkörülményt eredményezett. Így elmondható, hogy bár az érintett térségek és települések perforálódása továbbra is jelentős kihívásokat okoz, azonban ezeken sikerült némelyest enyhíteni.

A Baranyai-Hegyhát településhálózatának perforálódása jelen írásban bemutatott sajátos jelenségeken túl további folyamatok okozója, azonban kiemelt kérdésnek tűnik a válaszok és reakciók összehasonlító értékelése,

melynek segítségével közelebb juthatunk a vidéki településhálózatok szétbomlása során kialakuló problémák kezelésének jó gyakorlataihoz, a szükséges beavatkozások összetételéhez.

IRODALOM

- ALPEK B. L. - MÁTÉ É.** (2018): "Nagyon el vagyunk ám itt zárva" - Izolálódó települések a Baranyai-Hegyháton. Településföldrajzi Tanulmányok, 7. évf. 1. sz. pp. 70–91.
- ANDORKA R.** (1979): A magyar községek társadalmának átalakulása. Magvető Kiadó, Budapest.
- BAJMÓCY P. - BALOGH A.** (2002): Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. Földrajzi Értesítő, 51. évf. 3–4. sz. pp. 385–405.
- BELUSZKY, P. - SIKOS T. T.** (1982): Magyarország falutípusai. Budapest: MTA FKI.
- BELUSZKY P. - SIKOS T. T.** (2007): Változó falvaink (Magyarország falutípusai az ezredfordulón). MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- BÓDI F. - OBÁDOVICS C.** (2000): Munkanélküliség a vidéki Magyarországon. Területi Statisztika, 40. évf. 1. sz. pp. 55–68.
- CSATÁRI B.** (2004): Rurality in Hungary in General. In: Discussion Papers 2004. New Aspects of Regional Transformation and the Urban-Rural Relationship. Centre for Regional Studies, Pécs, pp. 65–73.
- CSATÁRI B. - FARKAS J. Z.** (2006): A magyar vidékies kistérségek új kategorizálása, különös tekintettel a városi hatásokra és a földhasznosítás változásaira. Tér És Társadalom, 20. évf. 4. sz. pp. 97–109.
- CSITE A. - KOVÁCH I.** (2002): Vidéki történet. In: Kovách I. (szerk.): Hatalom és társadalmi változás. A poszt szocializmus vége. Napvilág Kiadó, Budapest, 382 p.
- DÖVÉNYI Z. - TOLNAI G.** (1991): A falusi munkanélküliség néhány kérdése Magyarországon. In: Kovács T. (szerk.): Válság és Kiút. MTA RKK, Pécs, pp. 102–108.
- FALUVÉGI A.** (2012): A járások rendszere és a kistérségi beosztás. Területi Statisztika, 15/52. évf. 5. sz. pp. 421–426.
- FINTA I.** (2019): A magyar vidékfejlesztés sikereinek, kudarcaiinak speciális tényezői. In: Farkas J. Z. - Kovács A. D. - Perger É. - Lennert J. - Hoyk, E. – Gémes T. (szerk.): Alföldi kaleidoszkóp: A magyar vidék a XXI. században: Tanulmányok a 70 éves Csatári Bálint köszöntésére. MTA KR TK, Kecskemét, pp. 84–98.
- FLEISCHER T.** (1991): Kistelepülések térben és időben. In: K. Kovács (szerk.): Válság és Kiút falukonferencia. MTA RKK, Pécs, pp. 88–96.

- G. FEKETE É.** (2013): Integrált vidékfejlesztés. Miskolc.
- HALFACREE, K.** (2006): Rural Space : constructing a three-fold architecture. In: P. Cloke - T. Marsden - P. Mooney (Eds.), *The Handbook of Rural Studies*.
- IVANCICS I. - TÓTH J.** (2012): A járásek múltjáról és lehetséges jövőjéről. *Területi Statisztika*, 15/52. évf. 1. sz. pp. 6–33.
- KAPOSI Z.** (2017): A kiegyezés szerepe a magyarországi mezőgazdaság fejlődésében. *Agrártörténeti Szemle*, 58. évf. 1–4. sz. pp. 67–88.
- KOVÁCH I.** (2012): A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. Argumentum Kiadó, Budapest.
- KOVÁCS A. D. - FARKAS J. Z. - PERGER É.** (2015): A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. *Tér És Társadalom*, 29. évf. 1. sz. pp. 11–34.
- KOVÁCS K.** (2016): Földből élők - Polarizáció a magyar vidéken. (Szerk.: Kovács K.). Argumentum Kiadó, Budapest.
- KOVÁCS T.** (2001): Discussion papers - Rural Development in Hungary. (Szerk.: Gál Z.) Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs..
- KOVÁCS T.** (2010): A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása. L'Harmattan Kiadó.
- KOVÁCS Z.** (2010): A szocialista és poszt-szocialista urbanizáció értelmezése [The Interpretation of Socialist- and Post-Socialist Urbanisation]. In: Barta G. – Beluszky P. – Földi Z. - Kovács K. (szerk): *A területi kutatások csomópontjai*. MTA RKK, Pécs, pp. 141-147.
- LENNERT J.** (2017): A visegrádi országok vidéki tereinek rendszerváltás utáni vándorlási folyamatai. *Területi Statisztika*, 57. évf. 3. sz. pp. 272–293.
- LIPTÁK K.** (2010/a): Hat ábra - hat megállapítás - az Észak-magyarországi régió leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségeinek munkaerőpiaci helyzete. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, Miskolc, 7. évf. 2. sz. pp. 58–65.
- LIPTÁK K.** (2010/b): Közfoglalkoztatás a Szikszói kistérségben – Alsóvadász. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, Miskolc, 7. évf. 2. sz. pp. 104–109.
- MÁTÉ É. - PIRISI G.** (2019): Rendhagyó dezurbanizáció? Külföldi beköltözők helye és szerepe a Baranyai-Hegyháton. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 8. évf. 2. sz. pp. 79–97.
- MIKLÓSSY E.** (2012): A járás és viszontagságai. *Területi Statisztika*, 15/52. évf. 2. sz. pp. 102–124.
- PÁLNÉ KOVÁCS I.** (1999): Regionális politika és közigazgatás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- PÁLNÉ KOVÁCS I.** (2011): Local Governance in Hungary – the Balance of the Last 20 Years. In: G. Lux (Ed.), *Discussion Papers (Vol. 83)*. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Pécs.

- PÁLNÉ KOVÁCS I.** (2016): Modellváltás a magyar önkormányzati rendszerben. In: Jakab A. - Gajduschek G. (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, Budapest, pp. 583–599.
- PANKOTAY F. M.** (2016): Aprófalvak a LEADER tükrében , avagy 2007 – 2013- as időszak eredményei a szombathelyi járás határfalvaiban. In: Koloszár L. (szerk.): Talentum a tudományban. Nyugat-Magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, pp. 141–155
- PAP N.** (2007): A kistérségek szerepe és jelentősége. In: László M. - Pap N. (szerk.): Bevezetés a terület- és településfejlesztésbe. Lomart Kiadó, Pécs, pp. 103–114..
- PÉNZES J.** (2013): A foglalkoztatottság, az ingázás és a jövedelmi szint összefüggései Északkelet-és Északnyugat-Magyarországon. Területi Statisztika, 53. évf. 3. sz. pp. 202–224.
- PÉNZES J. - MOLNÁR E. - PÁLÓCZI G.** (2014): Helyi munkaerő-piaci vonzaskörzetek az ezredforduló utáni Magyarországon. Területi Statisztika, 54. évf. 5. sz. pp. 474–490.
- SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I.** (2016): Az innováció szerepe a falvak életében. In: Sikos T. T. - Tiner T. (szerk.): Tájak, régiók, települések térben és időben. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, pp. 417-428..
- TÓTH- J. DÖVÉNYI Z. - MOSOLYGÓ L.** (1975): A vonzaskörzet-kutatások és a gazdasági körzetesítés kapcsolata. Földrajzi Közlemények, 75. évf. 3–4. sz. pp. 347–354.
- VARGA K.** (2011): A LEADER program vizsgálata - esettanulmány a Dél-zempléni LEADER helyi közösségnél. In: Nábrádi A. (szerk.): Gazdálkodástudományi Közlemények. Debreceni Egyetem, Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen, pp. 27-34..

EGYÉB IRODALOM

1990. ÉVI LXV. TÖRVÉNY A HELYI ÖNKORMÁNYZATOKRÓL

2004. ÉVI CVII. TÖRVÉNY A TELEPÜLÉSI ÖNKORMÁNYZATOK TÖBBCÉLÚ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁSÁRÓL

2011. ÉVI CLXXXIX. TÖRVÉNY MAGYARORSZÁG HELYI ÖNKORMÁNYZATAIRÓL

2012. ÉVI XCIII. TÖRVÉNY A JÁRÁSOK KIALAKÍTÁSÁRÓL, VALAMINT EGYES EZZEL ÖSSZEFÜGGŐ TÖRVÉNYEK MÓDOSÍTÁSÁRÓL